

**DE INTERNATIONALE BRIGADEN:
DE VRIJWILLIGERS UIT BELGIE
EEN STATUS QUAESTIONIS.**

door

Rudi VAN DOORSLAER
Assistent bij het Navorsings- en Studiecentrum
voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog

Het is helemaal geen toeval dat de vrijwilligers uit België voor de Internationale Brigaden in het kader van dit colloquium in detail worden behandeld voor drie groepen vreemdelingen: de Polen, de joden en de Italianen. Deze drie groepen zijn trouwens evenmin een randverschijnsel in de samenstelling van de vrijwilligers uit België: samen maken zij zo'n 30 % uit van de effectieven. Onder de naar schatting 2.100 "Belgische" Interbrigadisten tellen wij inderdaad zo'n 800 vreemdelingen. Dit groot aantal vreemdelingen brengt ons trouwens onmiddellijk tot het begrip marginaliteit dat centraal staat in onze analyse m.b.t. de politiek-sociologische betekenis van de Brigadevrijwilligers.

Door de massale sympathie die de arbeidersbeweging (socialisten en communisten) heeft betoond voor de Spaans-republikeinse zaak, waarvan het vrijwilligerschap zowat als de hoogste en meest edele vorm kan gezien worden, zal het centraal stellen van het begrip "marginaliteit" hier op zijn minst onbetamelijk lijken. Nochtans is het precies door het hanteren van deze invalshoek dat wij de motieven en de achtergronden van deze vrijwilligers het best konden doorgronden. Dit is trouwens niet enkele het geval voor de vreemdelingen-immigranten. Ook voor de Belgen speelt het begrip marginaliteit een weliswaar andere maar even betekenisvolle rol. Verklaren wij ons nader.

Reeds in 1979 schreven wij in een kritiek op de publicatie van Ward Adriaens (1) onze eerste bevindingen in dit verband neer:

(1) Ward ADRIAENS, *Vrijwilligers voor de vrijheid. Belgische anti-fascisten in de Spaanse burgeroorlog*. Leuven, Kritak, 1978. Deze kritiek verscheen in *Mededelingen*, nr. 9, maart 1979, Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, Brussel.

"Uit een gedetailleerde studie die wij maakten over de Gentse vrijwilligers voor de Internationale brigaden (2) blijkt dat de groep van "niet direkt politiek betrokkenen", de marginalen, sociaal-ontwortelden en avonturiers verhoudingsgewijs groter was dan wat W. Adriaens in zijn studie aangeeft. (Wij wensen te beklemtonen dat hier in geen enkel opzicht sprake kan zijn van huurlingen in de letterlijke betekenis van het woord. De soldaten van het republikeins leger evenals de buitenlandse vrijwilligers kregen een zo kleine vergoeding dat er zeker geen geldelijk voordeel uit te halen viel.) Ook de continuïteit van het politiek engagement tijdens de Tweede Wereldoorlog bleek voor een groot deel van de Gentse vrijwilligers niet zo evident te zijn. Het prototype van de vrijwilliger voor de Brigaden dat de auteur schetst, namelijk een geharde anti-fascist op rijpere leeftijd, wiens inzet in Spanje een voortzetting was van de politieke en syndikale activiteiten in eigen land, als het ware een toonbeeld van moreel altruïsme, dient bijgevolg zij het niet ontkracht, dan toch gerelativeerd."

Inderdaad hadden wij onder de Gentse vrijwilligers — een 70-tal — heel wat personen gevonden die in geen geval beantwoorden aan het klassiek beeld van de arbeidersmilitant en dus evenmin aan het klassiek beeld van de Spanjevrijwilliger dat men in de literatuur aantreft (3). Deze correctie konden wij maken omdat de bronnen die wij voor het eerst voor dit soort studie hanteerden — gerechtelijke dossiers en dossiers van de Commissie van Openbare Onderstand — niet onderhevig waren aan één of andere politiek georiënteerde preselectie. Ons besluit voor Gent was bijgevolg dat er breed gezien in de communistische leden- en sympathisantenkring werd gerecrueteerd, een kring die zeker niet uniform was samengesteld. Zo behoorden heel wat personen die door hun sociale positie en psychi-

(2) Deze studie werd een jaar later gepubliceerd: Rudi VAN DOORSLAER, "Gentenaars in de Internationale Brigaden. Motivaties voor het vrijwilligerschap in een politiek-militair konflikt." *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, VI, 1980, pp. 149-196.

(3) Ten tijde van de burgeroorlog, maar ook tijdens en na de tweede wereldoorlog werden steeds dezelfde vrijwilligers — bij nader toezien een minderheid — vermeld, in de socialistische en vooral communistische pers. Dezelfde personen vindt men ook terug in de autobiografische literatuur. Dit fenomeen beperkt zich niet tot België, ook in het buitenland is dit het geval. Merkwaardig is daarnaast dat de Franse communisten die een zo belangrijke rol hebben gespeeld in de recrutering van de Spanje-vrijwilligers, nooit hebben aangezet tot het bestuderen van de vrijwilligers uit Frankrijk die nochtans veruit het talrijkst waren in Spanje. In schrill contrast daarmee staat de golf van publicaties over de rol van diezelfde Franse communisten in het verzet.

sche houding tot het lompdenproletariaat dienen te worden gerekend, tot deze kring. Bij hen was de onstandvastigheid in het politiek gedrag dan ook zeer groot. Omgekeerd was het niet verwonderlijk dat deze mensen — die weinig of niets te verliezen hadden — onder de Interbrigadisten relatief talrijker waren dan in de schoot van de KP-kring.

De vraag die na deze "Gentse" studie — in een zekere zin een collectieve biografie van deze 70 personen — open bleef was: in hoeverre kon dit besluit doorgetrokken worden naar de 1.200 andere Belgische vrijwilligers? Het is inderdaad zo dat de KP in Vlaanderen nauwelijks iets voorstelde en de marginaliteit van de Vlaamse communisten ook de samenstelling van de Vlaamse vrijwilligers voor de Brigaden kan hebben beïnvloed. In 1936 behaalden de communisten 19 % van hun stemmen in Vlaanderen, 22 % in Brussel, 59 % in Wallonië. Voor de 1.300 Belgische Interbrigadisten was de verdeling als volgt: 24 % uit Vlaanderen, 17 % uit Brussel en 59 % uit Wallonië. Deze vergelijking — die uiteraard met enige omzichtigheid moet worden gemaakt, het aantal vrijwilligers bedraagt 1 % van de KP-kiezers — wijst nogmaals op de parallel tussen de recruitering voor de Brigaden en de communistische inplanting, maar ook op de Waalse oververtegenwoordiging, waar ze niet alleen de reële politieke aanwezigheid van de communisten reflecteert, maar tevens de grotere invloed van de arbeidersbeweging in het algemeen.

In hoeverre deze reële communistische invloed in de arbeidersbeweging in Wallonië — waaronder in 1936 reeds heel wat ex-socialisten — ook tot een andere samenstelling van de vrijwilligers zou hebben geleid, weten wij niet. Hieromtrent zal verdere studie uitsluitsel moeten brengen. Voor Brussel lijken de eerste aanwijzingen de conclusies van onze Gentse studie alvast niet tegen te spreken. Zo zijn de Marollen-bewoners zeer nadrukkelijk aanwezig, en vindt onze collega José Gotovitch relatief weinig ex-Interbrigadisten terug in het Brusselse Onafhankelijkheidsfront, de Brusselse K.P. en de partizanen tijdens de tweede wereldoorlog.

Een tweede groep "marginalen" vormen de vreemdelingen. De vreemdelingen-Interbrigadisten die wij samen met de Belgen hebben in rekening gebracht voor onze studie zijn geen transitvrijwilligers, het zijn ook niet in hoofdzaak politieke vluchtelingen (4), maar ar-

(4) Een associatie met de Belgische samenleving hebben wij als norm gesteld om deze vreemdelingen in onze studie voor de Brigaden te weerhouden. Deze associatie kon los zijn of hecht, maar moest op één of andere manier bestaan. De transit-vrijwilligers of bv. de overgrote meerderheid van Duitse (en Oostenrijkse) politieke vluchtelingen, die in België wel financieel

beiders-immigranten die in overgrote meerderheid gedreven door armoede en werkloosheid in de jaren twintig en begin de jaren dertig naar België afzakten. De grootste groep vreemdelingen-vrijwilligers kwam uit Polen, zo'n 350, waaronder zeker 100 joden. Behalve dat ze uit Polen kwamen hadden die twee groepen, de joden en de niet-joden, trouwens nauwelijks iets met elkaar gemeen. Dat was al zo in Polen, dat bleef zo in de Belgische immigratie (5). Talrijk waren vervolgens de Italianen, minimum 150 (6). Onder de Italiaanse vrijwilligers waren er ongetwijfeld meer politieke vluchtelingen dan onder de andere nationaliteiten. Vanuit sociaal perspectief kunnen zij dan weer als klassieke immigranten beschouwd worden. De houding van de Italiaanse ex-Interbrigadisten tijdens de tweede wereldoorlog houdt zowat het midden tussen de Polen — die nauwelijks in het verzet terug te vinden waren — en de joden — die er in groten getale in terug te vinden waren. Verder vinden we Hongaren (bijna allen joden), Roemenen (allen joden), Balten (allen joden), Joegoslaven, Tsjechen, zelfs Armeniërs.

Zijn er dus ongetwijfeld opmerkelijke verschillen tussen deze nationale groepen, dan zijn er ook overeenkomsten: de harde kern van de vreemdelingen-vrijwilligers bestond uit communisten en de overgrote meerderheid was samengesteld uit vrij recente immigranten. Het immigrantenbestaan, met alles wat dat oproept aan sociale, culturele en psychische problemen, is uiteraard een toch wel andere vorm van marginaliteit dan we bij de Belgische 'marginalen' onder de Spanje-vrijwilligers konden aantreffen. Alleen reeds als we bedenken dat voor heel wat van deze vreemdelingen de 'marginaliteit' een tijdelijke toestand is geweest, moeten we met deze vergelijking heel voorzichtig omspringen.

Dit betekent evenwel niet dat deze marginaliteits-invalshoek ook niet naar de tweede wereldoorlog kan doorgetrokken worden. De aanwezigheid van deze oud-Spanjestridders in het gewapend verzet, en dan met name onder de (communistische) partizanen wijst daarop. Maar er zijn niet enkel de ex-Interbrigadisten. Eigenlijk zijn wij ervan overtuigd dat de partizanen een zo goed als identieke sociologische samenstelling hadden als de Spanje-vrijwilligers, en dit zowel voor de Belgen als voor de vreemdelingen (hoewel de Poolse niet-

werden gesteund, maar verder enkel in hun eigen kring georganiseerd waren en waarvan de vrijwilligers via eigen kanalen (van de KPD) naar Spanje gingen, brachten wij niet in rekening.

(5) Zie verder de bijdrage over de "Poolse vrijwilligers uit België in de Internationale Brigaden".

(6) Cfr. verder het artikel van Anne Morelli, "Les Italiens de Belgique face à la guerre d'Espagne".

joden hier een uitzondering op vormen). Wij twijfelen er niet aan dat voor een studie van de partizanen de marginaliteits-invalshoek even nuttig zou zijn.

Dat de Internationale Brigaden een Komintern-leger waren, zoals sommige auteurs beweren, is op organisatorisch vlak juist. De werking en de leiding was van het begin (oktober 1936) tot het einde (oktober 1938, voor sommigen februari 1939) in communistische handen. Wat de samenstelling betreft was dat Komintern-leger (uit België) veel minder uniform. De sociale achtergrond van de Brigadevrijwilligers, hun politiek engagement (of het gebrek eraan), de rechtlijnigheid in hun denken en doen vóór en na de burgeroorlog (of het gebrek eraan) verwijst o.i. hoofdzakelijk naar bepaalde bevolkingsgroepen (van de generatie van het begin van de 20ste eeuw), die mede als gevolg van de economische crisis aan de zelfkant van de liberale vooruitgangsmatenschappen zijn blijven staan. De collectief-biografische methode toegepast op doorgaans anonieme personen, laat ons toe de band te construeren tussen een lange termijn maatschappelijke evolutie en de concrete handelingen en mentale structuur van een specifieke groep. In die optiek gaat de geschiedenis van de vrijwilligers uit België voor de Internationale Brigaden heel wat verder dan de studie van een politiek-militair gebeuren.